

Nun freut euch lieben Christen gmein

Den danska receptionen av Luthers psalm

JØRGEN KJÆRGAARD

Den første evangeliske salmebog til menigmands brug bærer titlen *Etlich Cristlich lider Lobgesang / vñ Psalm / dem rainen wort Gottes gemeß / auß der heyligen schriff / durch mancherley hochgelerter gemacht / in der Kirchen zu singen / wie es dann *um tayl berayt zu Wittenberg, in uebung ist.* *»z» mgl. (trykfejl)

Den blev trykt i Nürnberg (titelblad Wittenberg) i 1524 med så stor hast, at røsknerne, de dekorative rammer på titelbladet, kom til at vende på hovedet, og et romersk 10-tal faldt ud af trykkeåret. Salmebogen var egentlig blot et hefte; det indeholdt kun 8 salmer, og kaldes derfor populært *Achtliederbuch*. Men fire af salmerne var skrevet af reformationens foregangsmand Martin Luther selv. Blandt dem var hans eksempelsalme, udarbejdet som grundmodel for den nye evangeliske menighedssang – en bibeltekst omsat i sangbart tysk i form af en gendigtning af en gammeltestamentlig Davidssalme, Ps 130, som i *Achtliederbuch* blev suppleret med lignende gendigtninge af Ps 11 og 13 – og så salmeheftets indledningssalme, en frit digtet vise: »En kristelig sang af Doktor Martin Luther, om Guds udsigelige nåder og om det, der skal forstås ved den rette tro», som salmens overskrift pointerer. Salmens trykte datering, 1523, dens primære placering i salmeheftet, og frem for alt dens begyndelseslinie, gør den til den evangeliske reformations første hymne: »Nun frewt euch lieben Christen gmein» – Fryd jer nu, kære kristne menighed! – Den siden mere kendte, sejrssikre triumfsang »Ein feste Burg ist unser Gott» var slet ikke skrevet endnu...

I. Teologisk analyse af Luthers oprindelige tekst

Vi skal gøre nogle iagttagelser i Luthers oprindelige tekst. Først dens komposition, som er ganske bemærkelsesværdig. Salmen består af tre retoriske dele: Salmedigterens tale til sine medkristne (str. 1–3), Guds tale til »sin

kære søn» (str. 5) og til sidst Kristi tale til den enkelte kristne (str. 7–9). Disse taler er forbundet indbyrdes ved narrative strofer (4, 6), som tillige lader salmen gengive frelseshistorien. Kompositionen sætter den, der synger eller læser salmen, i en både historisk og aktuel situation. Salmens bruger både lytter til og tiltales selv undervejs i salmens forløb – og salmens bruger bliver indfældet i den historie, salmen refererer og genoplever.

Salmens komposition og form er bemærkelsesværdigt dynamisk. Sproget bruges narrativt og agerende. Den syngende lægges både bekendelse og prædiken i munden, tiltales, trøstes, undervises og formaner. I salmen udspilles en vældig interaktion og kommunikation mellem menneske og Gud og mellem Gud og menneske.

På flere planer har salmen en udpræget karakter af mundtlighed. Dette er bevidst. Jeg har i anden sammenhæng påvist, at udformningen af denne og andre af Luthers salmer benytter de retoriske mønstre, som renæssancehumanismen dyrkede – og som hørte til grunduddannelsen for alle universitetslærde på Luthers tid¹: Str. 1: *exordium* – indledningen, hvor man søger at få tilhøreren i tale, og skabe sympati for det, der siden skal tales mere om. Str. 2–4: *narratio* – inddeling, der tjener overblikket og lader rækkefølgen anes. Str. 5–8: *confirmatio* – argumentation og opgør med indvendinger og vanskeligheder. Salmens første tale, som Gud holder til Sønnen. Str. 9–10: *conclusio* – den velvalgte afslutning, som efterlader tilhøreren med en klar opfattelse af, hvad han har fået ud af at høre på taleren. Salmen er formet efter reglerne for tidens lærde talekunst, og er på højde med datidens akademiske idealer, bortset fra at den ikke er på latin men tysk. Salmen handler om forholdet mellem Gud og menneske, og dens udformning gør faktisk dette anliggende gældende som teologi. Som luthersk evangelisk sangtekst til kirkebrug er den derfor også et reformatorisk modstykke til romermessens latinske hymner – og op sine egne betingelser af fuldt ud ligeså høj kvalitet.

¹ Jørgen Kjærgaard: *Renæssancehumanistisk retorik i Luthers salmer*. Dansk Teologisk Tidsskrift 1986, s. 1–19. Tillige: Jan Lindhardt: *Erkendelse og formidling i renæssancen*, København 1983.

EXORDIUM	1 Nun frewt euch lieben Christen gmein Vnd last vns froelich springen Das wir getrost vnd all in ein Mit lust vnd liebe singen Was got an vns gewendet hat Vnd seine suesse wunder that Gar theür hat ers erworben.
NARRATIO	2 Dem Teüffel ich gefangen lag Im todt war ich verloren Mein sündt mich quellet nacht vñ tag Darinn ich war geboren Ich viel auch ymmer tieffer drein Es war kain guts am leben mein Die sündt hat mich besessen.
partitio	3 Mein gute werck die golten nicht Es war mit jn verdorben Der frey wil hasset gots gericht Er war zum gut erstorben Die angst mich zu verzweyffeln treyb Das nichts dann sterben bey mit bleyb Zur hellem must ich sincken.
partitio	4 Do iamert Got in ewigkait Mein elend vber massen Er dact an sein barmhertzigkait Er wolt mir helfen lassen Er wandt zu mir das vater hertz Es war bey jm fürwar kain schertz Er ließ sein bestes costes*. * »n« (trykfejl).
CONFIRMATIO	5 Er sprach zu seinem lieben son Die zeit ist hie zurbarmen Far hyn mains hertzen werde kron Vnd sey das hayl dem armen, Vnd hilff jm auß der sünden not Erwürge für jn den pittern todt Vnd laß jn mit dir leben.

	6	Der sun dem vater gehorsam wardt Er kam zu mir auff erden Von einer junckfraw rain vñ zart Er solt mein bruder werden Gar haimlich furt er sein gewalt Er gieng in meiner armen gestalt Den Teüfel wolt er fangen.
NARRATIO	7	Er sprach zu mir halt dich an mich Es sol dir ytz gelingen Ich geb mich selber gantz für dich Da wil ich für dich ringen Dañ ich bin dein vñ du mist mein Vnd wo ich bleyb soltu fein Vns sol der feindt nicht schayden.
partitio	8	Vergiessen wirdt er mir mein plut Darzu mein leben rauben Das leyde ich alls dir zu gut Das halt mit festem glauben Den todt verschlingt das leben mein Mein unschuldt tregt die sünden dein Da bistu selig worden.
partitio	9	Gen hymel zu dem vater mein Far ich vō disem leben Da wil ich sein der maister dein Den geyst wil ich dir geb Der dich im truebtnuß troesten sol Vnd lernen mich erkennen wol Vnd in der warhait leyttten.
CONCLUSIO	10	Was ich gethan hab und gelert Das soltu thun uñ leren Damit das Reich Gottes werdt gemert Zu lob und seinen eren Vnd hut dich für die menschen satz Darvon verdirbt der edle schatz Das laß ich dir zur letze.

Salmen indledes med digterens kollektive tiltale. Han opfordrer sine medkristne til samlet og fortrøstet glæde og til frydelige spring over den Guds

dyrekøbte, men »søde undergerning«, som salmen nøjere skildrer i de følgende strofer.

Baggrunden for salmens aktuelle glæde er det kristne menneskes erkendelse af sin nys overståede livssituation, fangenskab hos djævelen, fortabthed i døden, den fortvivlede gråd over arvesyndens besættelse. I salmens artikulation af denne livserkendelse, formes den til en syndsbeholdelse til Gud. Man kunne ligefrem overveje, om ikke salmen fremstiller det lutheriske skriftemål – hvor ikke den indviede præst, men Kristus selv absoluterer det syndsbeholdende menneske. – Menneskets tillid til dets egne gode gerninger har spillet fallit. Gerningerne er fordærvede. Menneskets frie vilje omtales som en person, der vender sig hadefuldt mod Guds retfærdige dom, og dermed dømmes sig selv til døden. Kun angst og fortvivelse, død og helvede, er det selvsikre, selvoptagne menneskes skæbne.

Salmen skildrer derefter (str. 4) Guds erkendelse af sin skabnings tilstand, hans frelsesbeslutning »in ewigkait« altså med samme perspektiv som den nicæno-konstantinopolitanske trosbekendelses forståelse af Sønnen som »...født af Faderen før alle tider...«. Strofe 4 beskriver Guds erkendelses- og »omvendelsesproces fra den dømmende hersker til den barmhjertige Fader, hvis alvorlige bestræbelse på menneskets redning og personlige offervilighed går hånd i hånd med den myndige befaling til Sønnen (str. 5) om at være den fattiges frelser, og den ridder, der helt modigt ihjelslår døden.

På samme måde refereres Sønnens lydighedshandling (str. 6). Inkarnationen beskrives med henvisningen til jomfrufødslen og Kristi søskendeforhold til mennesket. Som en hemmelig agent, »undercover«, skjuler han sin guddom i menneskelig forklædning for at kunne fange Djævelen. Mennesket derimod får klar besked: Kristus er den agerende prædikant (str. 7–8). Mennesket den hørende og modtagende. Frelsen forkyndes som en handling, og Gudsforholdet som Sønnens solidaritetserklæring til mennesket.

Døden er det sikre vilkår, men ikke undergang. Salmens retoriske form fremstiller Kristi lidelse og død som en endnu ikke indtruffet begivenhed – en konsekvens af Guds forudviden og forudbestemmelse. For den, der synger salmen, er bevidstheden om Kristi gerning således dobbelt – en allerede indtruffet historisk kendsgerning, fortalt og formidlet af Bibelens beretning, og, i salmens fremadrettede formulering (str. 9), en parallel til det enkelte menneskes skæbne og livshistorie. Den, der synger salmen inddrages

dermed i frelseshistoriens afgørende begivenhed, og får den forkyndt som prædestinatio deo.

Salmen afsluttes med inddragelse af Helligånden som den troendes trøster, lærer og vejleder under Kristi himmelske majestæt (str. 10). Dermed bekræftes salmens temporalkomposition; at den bevidst er anlagt i »historiske» faser – først tiden før Det nye Testamente, så Kristi tid, og derefter kirkens.

Salmens theo-logi / gudsopfattelse

Nun freut euch er et udsagn om et nyt gudsforhold. I både form og formulering skildrer den næsten dramatisk en direkte forbindelse mellem Gud og menneske. Dermed bliver salmen indirekte et teologisk begrundet udsagn om reformationens ekklesiologi: Kristus (ikke nogen pave eller nogen jordisk frelsesanstalt) er mellemmanden, formidleren af Guds vilje og menneskets mulighed. Salmen er således Kristo-centreret. Kristi frelsesgerning er salmens tema og centrum – ligesom den efter luthersk-evangelisk opfattelse er Skriftens og dermed hele kristentroens omdrejningspunkt. I virkeligheden handler salmen derfor om selve grundtanken i Luthers teologi: retfærdiggørelsen ved troen på Kristi gerning, og ikke ved menneskets egne eventuelle gode gerninger (str. 3). Dermed bliver salmen også et teologisk udsagn om en ændret gudsopfattelse. Gud er ikke højmiddelalderens strenge dommer, som kræver satisfaktion eller opofrelse; men den barmhjertige og nådige Fader, der selv ofrer sin Søn. Gud er ikke en Gud, der skal stilles tilfreds med menneskets gode gerninger, men hvis nåde går forud for ret. Teologisk udtrykt: Salmen skildrer Guds forudgående nåde – gratia praeveniens – et grundelement i Luthers teologi.

Salmens antropologi / menneskesyn

Polemikken mod den frie vilje (str. 3) forudgriber grundtanken i skriftet *De servo arbitrio* (1525) hvor Luther skarpt gør op med Erasmus' hævde af netop den menneskelige viljes frihed til at kunne vælge at gøre Guds vilje. Erasmus' afhandling *De libero arbitrio diatribe* udkom i september 1524, men han havde tidligere fremsat sine synspunkter i mundtlig form, og der er næppe tvivl om, at Luther var bekendt med dem.

Spørgsmålet om viljens status havde været et centralt teologisk anliggende siden Augustin, hvis diskussion af viljebegrebet var blevet videreført

og afgørende præget af Thomas Aquinas. Men denne videnskabstradition byggede på en klassisk filosofisk antropologi, første gang formuleret af Platon, hvorefter mennesket opfattedes som tredelt, bestående af sanselighed, vilje og fornuft. Viljen var menneskets centrale omdrejningspunkt. Både filosofisk og teologisk afskrev man sanseligheden som upålidelig til at lede menneskets vilje, og koncentrerede sig om fornuften og dens forhold til viljen. Den filosofisk-teologiske tænkning herom gennemgik som nævnt forskellige udviklingstrin, men satte aldrig afgørende spørgsmål ved viljens evne til at vælge det, der kunne hævdes at være moralsk eller religiøst fornuftigt. Men det gjorde Luther.

Hos renæssancemennesket Luther bryder et nyt menneskesyn igennem. Et teologisk bestemt menneskesyn, som forstår mennesket som det syndefaldne, der bestandig må være under lovens og evangeliets tiltale. Det er Luthers læsning af Romerbrevet, der her klinger igennem: Mennesket som på samme tid er retfærdig og synder – simul justus et peccator. Troen er ikke en evne eller habitus hos mennesket (sådan som Thomas Aquinas gjorde gældende) men en skænkede gave, som først bliver virkelighed, når Gud vil skabe troen i et menneske gennem evangeliets tilsagn og Helligåndens kraft. Dette menneskesyn formuleres både i salmens form og i dens indhold. I salmen er mennesket genstand for Guds og Kristi tiltale, og først derefter udrustet med Helligåndens vejledning (str. 9).

Salmen er således udtryk for selve den nye theo-logi, hvorefter menneskets frelse alene kommer i stand gennem Guds forsyn og forudbestemte vilje – og dermed også for en teologisk bestemt antropologi der ser mennesket som rent objekt for Guds handlen.

Menighedsaspektet i begyndelseslinjen

Ordet »gmein« (str. 1) har på Luthers tid endnu ikke den moderne, isolerede betydning: kirkeligt fællesskab eller kirke-menighed, men må være valgt for at fremhæve lægmandsaspektet. »Gemeine« udtrykker det almindelige, menigmand, almue, lægmandsforsamling – i modsætning til gejstlige. Det er den jævne mand, der skal fryde sig – og erkende Guds frelse. Men ikke kun som enkeltperson. Tydeligvis tænker Luther i sin salme indledninGrundtvigs Sang-Værkis kollektivt, så den individuelle erkendelsesproces, salmen beskriver, fra begyndelsen er forstået som et fællesmenneskeligt, almengyldigt vilkår.

Den lokative frelsesforkyndelse

Den, der inddrages i salmens forkyndelse, henvises til et bestemt sted. Frelsehåndlingens »gerningssted». Salmen sætter ikke konkrete ord på – Golgata eller Korset eller Langfredag – måske for at lade det åbent, at frelsen ikke bare fandt sted i verdens geografi, men også i verdens historie. Salmen bruger ordet: »Da»: *Dér* – i menneskets rum og tid – vil Kristus kæmpe mod død og djævel som en ridder må slås for den, han har svoret troskab – str. 7: »*Da* wil ich für dich ringen...». Han kæmper på Guds vegne, men han kæmper for Guds mennesker. *Dér*, hvor de ser døden sno sig omkring Sønnen, *dér* er mennesket gået saligt fri – str. 8: »*Da* bistu selig worden...» Men Kristus er ikke gået under i kampen og døden. Han er faret til Himmels, til Faderen, og *dér* er han nu menneskets herre – str. 9: »*Da* wil ich sein der maister dein...» Den retoriske form henviser således til det konkrete, dramatiske, der virkeliggøres med Kristi frelsesgerning, og salmen udpeger en forbindelse mellem alverdens mest fortabte, pine og død og Guds Himmel.

Salmen placerer sin bruger på frelseshistoriens tidslinie. Dens udgangspunkt er menighedens aktuelle »nu», men gennem Guds barmhjertighedstanke »in ewigkait» føres perspektivet helt tilbage før skabelsen – dog kommer Guds barmhjertighed først til udfoldelse i Kristi gerning, centreret i det sted, hvor Kristus som troens sande ridder – den ægte Sankt Georg – går i kamp for synderen, dræber Djævelen – skildret med billedlig henvisning til slangen ved syndefaldet – og sejrer ved at ofre sit liv og blod. Kamppladsen – som salmen henviser til med ordet »Da» – er m.a.o. Golgata, eller Langfredags kors. Salmens teologiske centrum er dermed den klassiske opfattelse af tidens og frelseshistoriens midtpunkt: Kristi korsdød og opstandelse. Med denne som det afgørende meditationspunkt ender salmen hvor den begyndte, i den syngendes nutid, hvor Kristus efter sin himmelfart har efterladt menigheden med Helligåndens trøst, undervisning og fortsatte vejledning.

II. Salmens danske reception

Salmen kommer tidligt til Norden. Fra 1528 kendes hele 3 fordanskninger, hvilket må tages som bevis for, at salmen har foreligget i danske oversættelser endda noget tidligere. Den kan være oversat af en skandinavisk student allerede i Wittenberg, umiddelbart efter udgivelsen af *Achtliederbuch*, eller oversættelser kan være frembragt på præsteseminariet i Haderslev så tidligt som 1526.

En ny handbog... (1528)

Til afftensang.

Nw frygder eder / med twende begyndelse.

Then første.

Then anden begyndelse med samme noder.

A NW frygder eder alle Christne mend/
oc lader oss frýlig springe/
att wý ere trøstit alle paa én
med løst saa wille wý siunge/
Hwad Gud mod oss haffuer beteed/
aff sýn store barmhiertighed/
forløøst haffuer han oss dyre.

GUd fader oc Søn oc then Helliand/
hannwm bør oss prýse oc ære/
han giør miskund ý alle lād/
som wý maa daglige høre/
Han haffuer bewýst stor kierlighed/
mod menniskens kōn saa mangleed/
som wý wille faa at høre.

B I dieffuelsens wold ieg fangen laa/
ieg wor fordømt til døde:
mýn synd meg qwalde bode natt oc dag/
ieg hadde stor angist oc møde/
Oc alle týd sanck ieg diybere nid/
ther wor ey raad ey salighed/
ieg wor ý synden undfangen.

Gen. iiij.

C Mýne gode gierning the hiolpe meg ey/
the kunde ey dødē offuerwinde/
then stercke dieffuel han sagde ney/
han wilde icke lade seg binde/
Aff meg eller nogit creatur/
ieg wor ý hans wald aff mýn natur/
fordømdt til ewig pýne.

D Ther wor oc ingen ý werden till/
ther meg forløse kunde/
ieg weed ret aldrig hwort ieg wil/
ieg maa till heluedis grūde/
Guds wrede ther offuer meg er/
oc syndzens byrde ther ieg nw bær/
fortapt tha maa ieg bliffue.

Nogle nye Psalmer oc Lofsange...(Dietz 1536)

Een Christelige wiise om menniskēs wselhed oc
fordømmelse / ther hun ikommen er for Adams wlydelse
skyldt. Item aff hennes oprettelse oc salighed / ther hun
faar for Christi fortieneste skyldt / Thi skal hun priise
hannom / bliffue hart widt hans ord / oc tage seg ware for
menniskens lærdom som er
forgenlig / Men Guds ord bliffuer ewindeligh / Oc
gaar mett the noder som Nu fryder eder alle
Christene syungis mett.

VEr glad oc fro all Christenhed/
och lader oss alle qwede.
Aff Iesu Christ saa inderlig/
thi han er all wor glæde.
Aff hiertens grundt wÿ prise hānom alle/
handt haffuer oss løøst aff Adams fald/
Sit liiff lod hand thet koste.

I dieffuelsens woldt ieg fangen laa/
ieg wor fordømppt til døde
Mÿn synd meg qualde nath och dag/
ieg hadde stoor angst och møde.
Oc altÿdt fanck ieg dybere nedt/
ieg wiste ey raadt ey salighed/
Saa hadde meg synden offuerwundit.

Mÿne gode gerninger ere alle wrene/
for Gud som hietet besinner.
Mÿn natur er baade fuul oc slem/
som ieg thet sielff fornÿmmer.
Att wilien haffuer løst til all ondtskaff/
oc kand ey giøre thet Gud oss bad/
Thi maa ieg till helwede siuncke.

- E Tha ynckede Gud ý ewighed/
 mÿn ælende offuer maade/
 han tenchte paa sÿn barmhiertighed/
 han wilde meg hielpe lade:
 Sitt faderlig hierte wende han til meg/
 han kostit ther paa forwdē swig:
 the kærst ther han hadde.
- F Han talde til sÿn kiære søn
 thet er nw tÿd att forbarne/
 tw skalt thet giøre for mÿn bøn/
 far hæden oc frelss the arme/
 Oc løøss thennom wdaff syndzens nød/
 oc slaa ihiel then horde døð/
 oc lad thennom med teg leffue.
- G Guds søn sÿn fader lydagtig war/
 han kom til meg paa iordē/
 aff een Iomffru bode reen oc klar/
 han wilde mÿn broder worde/
 Saa lønlig førde han sÿn stads/
 leed alskens nød oc møgen plads/
 for han wilde dieffuelen fange.
- H Guds søn han sagde kom hÿd til meg
 ieg wil meg offuer teg forbarne/
 ieg tolde den bittre døð for teg/
 ther med tw himmerig skalt ærffue/
 Nw er ieg thÿn oc tw æst mÿn/
 oc hwor ieg er ther skal tw wære/
 then fiend skall oss ey atskillie.
- I Hwem haffuer hørd større kierlighed/
 en døð for vwenner att lÿde:
 thet haffuer ieg eene giord fore teg/
 att tw skulle med meg bliffue/
 ieg er then ene ther hielpe kand/
 thÿ kommer til meg bode qwinne oc mand/
 oss skall rett ingen atskillie.
- J Mit blod thet flyder paa iorden wd/
 ieg bær thet korss med møde/
 ieg lÿder for teg then horde døð/
 tag tro oc lad teg døbe/
- Luce. j.
 Osee. xiiij.
 Phil. ij.
 Luce. ij.
- Math. xj.
- Roman. v.
- Math. xj.

Tha ynckede Gud y Himmerig/
mÿn elende offuer maade.
Hand tenctē paa sÿn barmhertighed/
hand wilde oss hielpe lade
Sith faderlige hierte wende hand till meg/
handt kostit ther paa foruden swig/
Thet kiærste ther hand hadde.

Hand talede til sÿn kiære søn/
thet er nw tÿdt att forbarne.
Thu skal thet giøre alt for mÿn bøn/
far hen oc frels the arme.
Oc hielp thennom vdt aff syndtzens nød/
oc slaa ihiel then horde død/
Oc ladt thennom mett teg leffue.

Guds Søn sÿn fader lydig wor /
handt kom til meg paa iorden.
Aff en Iomffru bode reen och klaar/
handt wilde mÿn broder worde.
Sin Konglig macht førde handt y løn/
alt vnder then wsle menniskens køn/
Handt wilde diæffuelen fange.

Handt bad oss alle komme til seg/
om wÿ wilde salige wære.
Handt gaff seg selff modt døden y strÿdt/
sith liiff will handt ey spare.
Handt tede ther mett sÿn kiærlighed/
wÿ skulde bliffue hans ewindeligh/
Oc aldri fraa hennom skillies.

Mitt blodt thet flødt paa iorden nedt/
ieg baar ther kors mett møde.
Ieg leedt for teg then haarde død/
troo thet/ och lad teg døbe.

Mit lyff offuerwinder then død med macht/
all werdzens synder wore paa meg lagt/
thÿ æstu salig worden. Esaie. liij.

K Til himmels igien till fader myn/ Iohan. [xiiij]
far ieg fraa thenne ælende/
ther wil ieg wære Mester thÿn/
then Hellaand teg att sende/
Som teg ÿ angiste trøste skal/
oc teg vnderwÿse oc lære wel/
ÿ sandheds wæy att wandre.

L Hwad ieg haffuer giord vnderwÿst oc lærd/
thet skaltw giøre oc lære/
ther med mit rÿge opfyldt wort/
meg sielff til loff oc ære/
Forware teg wel for menniskens sætt/
som oss forwender then Christelig rætt/
thet giffuer ieg teg til kende. Mat. xxiiij.
Mat. xv.
Marci. vij

M Tw skalt predicke then Christelig tro/
som ieg befaler att lære/
Elsker hwe ander bode silde oc froo/
thet skal mit budord wære/
For dieffuelsens lærdom for wochte teg/
thÿ han er falsk oc skadelig/
Guds ord thet bliffuer ewindelîg. Matthei.
xxviiij.
Esaie.xl.

De tidlige danske oversættelser af salmen

Malmøreformatoren Claus Mortensøns salmebog fra 1528/29, kendes kun fra et senere eftertryk, Ludwig Dietz samleværk med danske salmer, udg. i Rostock 1536. I alt 6 salmer af Luther kom her for første gang på tryk i dansk gengivelse. *Nun freut euch* står på Blad VIII, og overskriften er: »Nw frygder eder / med twende begyndelse». Derefter følger salmen med to forskellige indledningsstrofer – et indicium for to forskellige overleveringstraditioner forud for optagelsen i salmebogen.

Hvorfor to begyndelser? Anders Malling har forklaret det med, at køberne af salmebogen i 1528 allerede kendte forskellige danske versioner af

Mitt liiff offuerwinder all dødsens macht/
all werdsens synd wor paa meg lagd
Thi æst thu salig worden.

Til Himmels igen til fader mÿn/
faar ieg fraa thette ælende.
Ther wil ieg wære meglere thin/
then Hellaand teg vdsende.
Han teg ÿ angest trøste skall/
handt schal teg lære sandhed all/
Oc wiise teg rette weyn.

Thu skalt predicke then Christelige tro/
ther ieg befalde att lære.
Oc æske hwer anden aff hierte oc hw/
thet skall mitt bud nw wære.
For menniskens lærdom wochte teg/
thi hand forderffuer all sandhed/
Guds ord thet bliffuer ewindelig.

salmen, og derfor også skulle kunne finde den, de var fortrolige med i den trykte bog². Det er en mulighed. Men der kunne også være en brugsmæssig hensigt. Salmen indleder nemlig det afsnit i 1528-salmebogen, der rummer salmer »Til afftensang» – altså til den daglige tidebøn – og man bemærker, at den strofe, der ikke er en oversættelse af Luthers tyske tekst, men en parafraserende gengivelse af temaet, netop taler om den Guds miskundhed »...som wÿ maa daglige høre...» Det er dermed tænkeligt, at den nye indledningsstrofe er specialdesignet til netop aftensangs-brugen. Den mere loyale oversættelse gav salmen et videre brugsperspektiv.

² Anders Malling: *Dansk Salmehistorie*, Bd. III, Kbh. 1963, s. 439.

To strofer uden forlæg i Luthers originaltekst er digtet til – str. D og I – som begge udbygger og fremhæver og forstærker tanken bag de just foregående strofer. Begge strofer holder sig til den retoriske form, og forstærker dels den syngendes bekendelse, dels Kristi kærlighedstilsagn til det syndigt fordømte menneske. Overraskende for en moderne læser er str. I, som understreger en kønsligeberettigelse, der må have virket ganske kraftigt på datidens salmebruger, men som falder ganske i tråd med reformatorernes appel til kvinder og kvindeerfaringer, sådan som det eksempelvis er tilfældet i Peder Palladius' visitatsbog fra 1541–43. Også i Malmøsalmebogen 1533 står salmen som indledning til aftensangene og med de to begyndelser.

1536 (*Dietz*)

I 1536 udgav Rostockbogtrykkeren Ludwig Dietz *Nogle nye Psalmer oc Loffsange som icke till forn ere wdgangne paa Danske...* Titlen er reklame, for blandt disse »nye« lovsange finder vi en ny version af de gamle danske oversættelser af Luthers *Nun freut euch*. Med undtagelsen af slutstrofen, som er fælles for Håndbogen 1528 og Dietz 1536 følger Dietz' version Luthers tekst på det nøjeste. Vi må derfor antage, at også Dietz 1536 repræsenterer en tidlig oversættelse. Salmen er efter tidens skik forsynet med en endda fyldig overskrift, som påpeger dens kristelige indhold: *Een Christelige wiise om mennisks wselhed oc fordømmelse / ther hun ikommen er for Adams wlydelse skyldt. Item aff hennes oprettelse oc salighed / ther hun faar for Christi fortæneste skyldt / Thi skal hun præise hannom / bliffue hart widt hans ord / oc tage seg ware for menniskens lærdom som er forgenlig / Men Guds ord bliffuer ewindelig / Oc gaar mett the noder som Nu fryder eder alle Christene sjungis mett.*

I Dietz' nyudgivelse bringes salmen med en tredje indledningsstrofe: *Ver glad oc fro all Christenhed...* Denne indledning har ikke meget med Luthers at gøre, men introducerer ligesom overskriften den, der synger, til salmens tema. Dietz' udgivelse var et bogtrykkerforetagende. Samlingen var ikke redigeret med henblik på gudstjenesten eller anden liturgisk brug, men på den salmehungrende menigmand. Overskriften kunne tyde på en afskrift fra et flyveblad, og i samlingen er salmen ikke placeret i nogen redigeret sammenhæng, der peger på nogen bestemt brug.

Det betyder dog ikke, at denne version af salmen ikke formidler teo-

logi. Tværtimod. Såvel overskriften som den ændrede indledningsstrofe anlægger en teologisk helhedsbetragtning på salmen som nok er i overensstemmelse med Luthers intention, men alligevel betegner en forskydning i den frelseshistoriske optik. Hvor Luthers oprindelige salme beskriver frelseshistoriens evighedsbegreb i overensstemmelse med messens klassiske Credo, det nikæno-konstantinopolitanske symbol, at Gud »in ewigkeit» har forbarmet sig, lægges tyngdepunktet hos Dietz 1536 på frelseshistoriens futurum, udtrykt i overskriftens understregning af, at salmen handler om at mennesket må forblive »hart» ved Guds ord, som er det eneste, der »bliffuer ewindelig». At det netop forholder sig sådan, ses tydeligt i denne versions fordanskning af Luthersalmens str. 4, hvor Luthers »Do iamert Got in ewigkeit» er gengivet således hos Dietz: »Tha ynckede Gud y Himmerig» i str. E – og det til trods for at rimeordet er »barmhiertighed», som ville passe bedre til Luthers evighed. Kristi nærvær, udtrykt i originalsalmens retoriske brug af direkte tale, er tildels afstrejfet til fordel for en historicerende gengivelse af Kristi frelsesgerning. Hvor den syngende i Luthers originalsalm mødes af Kristus selv og tiltales direkte og aktuelt af ham, er der nu i højere grad tale om, at Kristus *har* udrettet sit frelsesværk, og det derfor nu er op til den syngende at forholde sig til det. Originalsalmens stringente teologi og antropologi er nu delvis forstyrret. Med Dietz' version er vi ikke længere midt i Kristi kamp for mennesket mod død og Djævel og helvedmørke, men nu er vi nået ud i evangeliets klare dag. Dietz-versionen placerer den syngende i kirken, hvor sakramenternes rette forvaltning (str. J) og evangelisk prædiken (str. M) skal holde den nye tro og indsigt fast.

Slutstroferne er forskellige. I 1528-teksten formaner der til næstekærlighed »bode silde oc froo» og advares mod »dieffuelsens lærdom» som er falsk og skadelig – hos Dietz 1536 skal man »...ælske hwer anden aff hierte oc hw» og vogte sig for »menniskens lærdom» som fordærver sandheden. Den antikatolske polemik, der her kommer til udtryk, er således ændret fra den grove propaganda til en klog formaning.

1554

I 1554 udkom i København: *En Ny Psalmebog medt flere Psalmer oc Christelige oc Aandelige lofsang...* Her er begge versioner af salmen videreført, men Claus Mortensøns dog kun med den ene begyndelse: »GVd Fader Søn

och Helligaand...» (Bl. xlii). Salmen er nu forsynet med overskriften: »En anden Lofsang aff de hellige Trefoldighed». Den valgte indledningsstrofe har altså legitimeret salmen som en kirkeårssalme til trinitatis-tiden!

1569 *Den danske Psalmebog (Thomissøn)*

I den første rigssalmebog *Den Danske Psalmebog...* redigeret og udgivet i 1569 af stiftsprovsten i København Hans Thomissøn, er versionen med de to begyndelser blevet selve salmens identitet. Thomissøn sætter som overskrift (Bl 51b): *En Tacksigelse for Guds høymectige Velgierninger / som hand oss beuist haffuer i sin Søn Iesu Christo.*

– Og følger til: »Denne Loffsang er dictet met tuende Begyndelser.» Derefter følger salmen med de to indledningsstrofer fra 1528-versionen. En ny slutstrofe er imidlertid føjet til:

*Thi ville wi prise i euighed/
Oc loffue foruden all ende/
Gud Faders store barmhertighed/
Som oss den naade sende/
Oc nederslog i Christi død/
Helffuede Synd oc dødens nød/
Huo kand oss nu fordærffue.*

Med denne nye slutning sker der en afgørende ændring af salmens karakter. Det eksistentielt nærværende distanceres. Hos Luther og i de tidlige fordanskninger er hele salmen en sproghandling, der i den retorisk-dramatiske form lader frelserværket ske mens salmen synges – alt imens den syngende beken-der sin synd og nød, og Gud Fader og Sønnen tiltaler mennesket og tilsiger det barmhjertighed og redning fra død og djævel. Med Thomissøns slutstrofe gøres alt dette til fortid, den syngende træder ud af frelsesbegivenheden og betragter den fra sin nutid som en fortidig begivenhed, der har fundet sted – og som man naturligvis bør synge takkesange for. Den aktuelle anfægtelse, fortabelse og frelse er distanceret – »...Huo kand oss nu fordærffue.»

Thomissøn har placeret salmen som nr. 14 i salmebogens afsnit »Om Christi Person oc Embede.» Den står lige efter nogle salmer og vers til fastegudstjeneste, og følges af fire syndsbe kendelsessalmer og en salme til Palmesøndag. Derefter kommer afsnittet med salmer om Kristi lidelse. Med andre ord har Thomissøn anset den for passende til fastetiden, hvor

salmerne skal pege frem mod passionen og dens betydning. Troligt har den gjort udmærket fyldest 1. s. i Fasten, hvor prædiketeksten også dengang var Fristelsen i ørkenen, Matt 4,1-11.

1699 *Dend Forordnede Kirke-Psalme-Bog (Kingo)*

Da biskoppen på Fyn, Thomas Kingo, i marts 1683 fik brev fra kongen om at redigere en ny kirkesalmebog til dobbeltmonarkiet Danmark-Norge, blev der kun sat to betingelser: At salmerne blev anført efter kirkeårets søndage, så hver søn- og helligdag fik sine bestemte salmer, herunder de kendte faste salmer til søndagsbrug; dernæst skulle Kingo [...] *for alldt see till, at de sange, som Lutherus self paa Tydsch hafver sammenskrevet, deris meening ingenlunde fragaaes.*

Der var med andre ord givet strengt påbud om at Luthersalmernes teologiske indhold ikke på nogen måde blev svækket eller forstyrret. Kravet havde sin baggrund. Tredivårskrigen var i frisk erindring, og den havde haft reelle over- og undertoner af religionskrig, hvor man fra katolsk side i gentagne tilfælde havde ladet de militære operationer gå hånd i hånd med rekatoliceringsbestrebelse. Og nu stod man med en muslimsk trussel i Østrig. Det gjaldt om at den rene lære forblev uantastet, navnlig der, hvor den direkte nåede menigmand.

Som bekendt led Kingos salmebogsforslag en krank skæbne, og den salmebog, der langt om længe – i 1699 – kom ud af det, var et kommissionsarbejde. Her er Luthers navn sat på titelbladet, som garant for salmebogens teologiske karat, og til at fremhæve bogens konfessionelle status som det lutherske dobbeltmonarkis nye rigssalmebog. Og hvad Luthersalmerne angår, var kravet om teologisk autenticitet uforandret. Det betød i praksis, at dem havde man ikke pillet ved. Luthers salmer blev videreført i den sproglige form, de havde fået i reformationssalmebøgerne, således som den var støbt fast med Thomissøns salmebog 1569.

Dette gælder også salmen her. I 1699-salmebogen ændredes teksten stort set ikke i forhold til Thomissøns, men man strøg de alternative begyndelser, og lod salmen stå med indledningsstrofen: »Gud Fader og Søn og Helligand». Men salmen blev flyttet fra fastetiden til 3. s. i Advent før prædiken. Denne brug af salmen forklares først og fremmest af dagens evangelietekst, Matt 11, 2-10, om Johannes Døberen i fængslet. Salmen er sat til at synges

før prædiken, umiddelbart efter epistelen; og der er klar forbindelse mellem indledningskollekten og salmens nye begyndelsesstrofe:

Den Forordnede Kirke-Psalme-Bog 1699

Tredie Søndag i Advent.

Collect:

Lader os Alle bede:

Herre Gud, himmelske Fader, du som lod din Søn vor Herre Jesum Christum, vorde Menneske og derfor komme til Verden, at han skulde afværge Djævelens Tyrani, og hjælpe os arme Mennesker imod Synden og Døden, og gjøre os til evig Tid salige, vi bede dig, at du vil med din Helligaand saa styre og regere vore Hjerter, at vi ikke skulle see til noget Andet end til hans Ord, og derved undflye al Forargelse, som vor Fornuft viser os til; paa det vi altid maae findes iblandt den Hob, som ikke forarger sig paa din Søn,

Tredje Søndag i Advent.

Høimesse før Prædiken

(No. 48)

*GUD Fader og Søn og Helligaand,
Hanem bør os at prise og ære,
Han gjør miskund i alle land,
som vi maa daglig lære:
Han haver bevist stor kiærlighed,
Mod menneskens kiøn saa mange leed,
som vi ville faae at høre.*

»...som vi ville faae at høre...» – I reformationssalmebøgerne bruges denne linie narrativt, om det, salmen skal fortælle og forkynde. I Kingos salmebog står Luthers salme som en versificeret introduktion til prædiken, men også som et kraftigt signal om, hvilket tema prædiken bør holde sig til, nemlig salmens klare, lutherske tale om Kristi gerning som eneste frelsesvej.

1717

Arven fra Thomissøn brydes med en ny fordanskning i den privatudgivne sognesalmebog som præsten i Varnæs sogn, Bertel Christian Ægidius, lod trykke i Flensborg 1717: *En Nye Psalme-Bog Som indeholder de sædvanligste Gamle som ogsaa mange Nye Psalmer Dend Allerhøjeste GUD til Ære og enhver Christen som gierne siunger og lover Herren med Psalmer, Sange og aandelige Viser Til nyttelige Brug og Opbyggelse.*

Baggrunden var den særlige, at Varnæs sogn ikke var en del af det danske kongerige, men lå i hertugdømmet Slesvig, hvor det officielle kirkesprog var tysk, og den officielle kirkelige strømning var den pietistiske. Ægidius var ikke pietist, men ortodoks luthersk, og hans salmebog skulle både fastholde sognet i det danske sprog og den klassiske lutherdom. Bogen bringer mange allerede kendte tyske salmer frem i Ægidius' egen nye oversættelse. I fortalen begrundet han dette med de tidligere fordanskningers unøjagtighed,

og fremhæver sit princip: [...] *Det er jo got og nytteligt, at mand siunge de Aandelige Sange med de samme Ord og Ords Mening, som de af Aanderiige Mænd ere forfattet med, hvilket særdelis er at merke i Henseende til de Psalmer, som D L u t h e r u s har giort, samme har deris oprindelse af en høj og riig Aand. Hvad er da yndeliger, end at mand kand siunge i det Danske Tungemaal saa som dend højoplyste Mand har meent og skrevet det? Hand klagede allerede til sin Tid, at de forfalskede hans Psalmer [...].*

Ægidius' oversættelse af *Nun freut euch* har beholdt sit oprindelige indledning Grundtvigs Sang-Værkers: *Nu glæd dig Christi meenighed*, og salmen er som man kunne vente, i det hele mere tro mod Luthers oprindelige tekst, hvilket sine steder har medført en snirklet ordstilling, eksv. str. 4,1-2: »Da ynkede i evighed / Min Nød Gud overmaade».

Ægidius har placeret salmen i afsnittet: »Psalmer om Retfærdiggørelsen», og har således opfattet Luthers teologiske intention korrekt. Hist og her skærpes de lutherske pointer i den danske form, og afslører at sigtet med salmen og salmebogen ikke er litterært men teologisk.

1740

Den pietistiske hofpræst Erik Pontoppidan, der 1740 udgav *Den Nye Psalmebog* – den næste officielle danske salmebog, videreførte salmen i den gamle form fra Thomissøn og Kingo. Pontoppidans salmebog markerede statspietismens supplement til Kingo-salmebogens faste kirkeårsskema, og fordelte salmerne efter »Materier» – altså teologiske emner. Salmen står her i afsnittet »Om Menniskets salige Forløsning, og Opreisning ved Christum» – den skal altså stadig indsynges den lutherske retfærdiggørelseslære; men overskriften er sigende. Det er mennesket, der kommer først, derefter Kristus. Hele salmebogens optik er den personlige tilegnelse af troens indhold, og det er i denne optik, salmen er fundet brugbar.

Det er værd at understrege, at Pontoppidans salmebog 1740 ikke tilføjede Kingos salmebog, den fik kun en begrænset udbredelse i samfundets øverste lag – ved hoffet, på de kongelige slotte og blandt de pietistisk vakte i de større købstæder – og så i de sønderjyske landsdele.

1778–1890

Allerede 1778 kom den næste officielle danske salmebog: *Psalme-Bog eller en Samling af gamle og nye Psalmer* – redigeret af geheimekabinetsskriveren Ove Høegh Guldberg og Sjællands biskop Ludvig Harboe. Det var oplysningstidens salmebog, og her var salmen udeladt, ligesom de fleste øvrige af Luthers. Hvor antallet af Luthersalmer hos Thomissøn, Kingo og Pontoppidan havde været ca. 30, var der i Guldbergs salmebog nu kun 8 tilbage. Salmebogens fortale anlagde en æstetisk vurdering af form og indhold, og denne og de øvrige Luthersalmer blev uden tvivl kasseret på grund af den gamle sprogdragt, der jo ikke var ændret siden 1569, men også dens »forældede» univers med djævelkampen, og det at den ikke knyttede sig direkte til en af kirkeårets bibeltekster, har været medvirkende årsag. Teologisk set må man konstatere, at behovet for dogmatiske sangtekster ikke længere synes at have gjort sig gældende. Kristendommen skulle nu formidles gennem »hellig Poesie».

Betragtet i en salmebogs-kronologisk synsvinkel kunne det se ud som om salmen var tavs i næsten 120 år. Det er imidlertid ikke tilfældet. Hverken Guldbergs salmebog 1778 eller dens afløser, rationalismens salmebog: *Evangelisk-kristelig Psalmebog til Brug ved Kirke- og Huus-Andagt* 1798, formåede at udkonkurrere Kingos salmebog, der fortsat var i brug i hovedparten af de danske landsogne endnu ved midten af 1800-tallet. Kun i Norge fik Guldbergs salmebog en vis udbredelse.

I de danske sogne, hvor man holdt fast ved Kingos salmebog, sang man altså fortsat Luthers salme til højmesse før prædiken på 3. s. i Advent. Derfor overlevede salmen.

1837–1890

Salmens nyere skæbne er knyttet uløseligt sammen med N.F.S. Grundtvigs navn – på godt og ondt. Det var Grundtvig, der »genopdagede» den – og netop derfor blev den længe holdt ude af de salmeudgivelser, som gennem 19. årh. søgte at genvinde, hvad oplysningstiden og rationalismen havde tabt.

I 1. bd. af sit *Sang-Værk til den Danske Kirke* 1837 bragte Grundtvig en ny oversættelse: »Nu fryde sig hver Christen Mand» på 10 strofer. Noten i Sangværket siger: »Morten L u t h e r s *Nun freut euch*, lieben Christen g' mein' frit oversat.» Teksten er bemærkelsesværdig. Dels skimter vi her

den tekstform, salmen har fået i de senere danske salmebøger, bl.a. det berømte højdespring, dels består Grundtvigs oversættelsesfrihed i en række sproglige ejendommeligheder, der nærmest giver salmen folkevisepræg. Djævelen kaldes »den grumme Trolde», Helvede en »Djævle-Krog» og den frelseshistoriske samtale mellem Gud Fader og Kristus gengives i et muntert, djærvt sprog som mellem gamle soldaterkammerater.

To træk er især værd at fremhæve, fordi de begge har været bestemmende for at Grundtvig har følt sig inspireret af salmen. Der er næppe tvivl om, at den skæbne, Luthersalmen beskriver, i Grundtvigs øjne har været en adækvat beskrivelse af hans samtids kirkelighed. Som i talrige Grundtvigsalmer er det også her rationalismen, der polemiseres imod. Den »Djævle-Krog» mennesket synker ned i, er fornuftdyrkelsens gudløse formørkethed:

N.F.S. Grundtvig Sang-Værk til den Danske Kirke, 1837, Nr. 257:

1. <i>Nu fryde sig hver Christen Mand,
Og springe høit af Glæde!
Ja, lad os alle, trindt om Land,
Med Liv og Lyst nu kvæde,
For Gud, saa god, som Han er stærk,
Har gjort et herligt Underværk,
Ei regnet, hvad det kosted!</i> | 2. <i>Vi faldet var i Fiendens Vold,
I Synden født og baaret,
Os knuged Død, den grumme Trolde,
Og gav os Bane-Saaret,
Ak, med os selv vi laae i Kiv,
Jo meer vi kæmped for vort Liv,
Des haardere blev Døden!</i> |
|---|--|
3. *Vor Dyd ei hjælp os for et Haar,
Den var ei værd en Hægte,
Vor gode Vilje laae paa Baar,
Og kun vor Synd var ægte,
Det lærde os vor Fjende klog,
og drog os ned i Djævle-Krog,
Der evig at fortviule!*

Reformatorenes kamp mod gerningsretfærdigheden er nu erstattet af en polemik mod oplysningstidens og rationalismens højtbesungne »Dyd». Fjenden er ikke just den personificerede Djævel, men klogskaben og det selvsikre menneskes tiltro til ved egen kraft at kunne redde livet.

Det andet aspekt ved Grundtvigs frie oversættelse er, at han også har skelet til de ældre danske salmebøger, og her er blevet optaget af strofen J hvor de tidlige danske oversættelser har indlagt en henvisning til sakramenterne, og direkte til dåben. Det har – undskyld udtrykket – været vand på Grundtvigs mølle:

(Sang-Værk 1837)

8. For dig Jeg lade vil mit Liv,
Og med mit Blod dig kiøbe,
Mit Kors du paa dit Bryst kun skriv
Faa Tro og lad dig døbe!
Da er din Synd og død du kvit,
Din Død er min, mit Liv er dit,
Min Salighed tillige!

Dermed er denne strofe blevet et stykke grundtvigsk dåbsteologi. Christian Thodberg har påvist, hvordan der i Grundtvigs digtning igen og igen henvises til dåbsritualets korstegnelse, og hvorledes denne gestus – udført af den enkelte kristne selv – udtrykker fortrøstningen til Kristi sejr over døden³. Grundtvig har her indlagt et teologisk tema, der slet ikke findes i original-salmen, men som ikke desto mindre har været afgørende for Grundtvigs egen brug af denne salme. En bearbejdet version af denne oversættelse lod han indgå i den grundtvigske salmebog *Fest-Psalmer – Niende Oplag* 1868, hvorfra den gik videre til de grundtvigske valg- og frimenigheders salmebog *Salmer – Valgmenigheder og Frimenigheder* 1935.

Grundtvig arbejdede med *Nun freut euch* flere gange. Der kendes to oversættelser fra henholdsvis 1845 (Grundtvigs Sang-Værk IV, 66) på 11 strofer med begyndelsen: »Frisk op, du Christen-Menighed» og en lidt senere (Grundtvigs Sang-Værk III, 205) på 9 strofer, med den gamle begyndelse: »Gud Fader og Søn og Hellig-Aand»⁴. Ingen af disse to blev offentliggjort af Grundtvig selv, men den førstnævnte kom til at danne grundlag for gengivelsen af *Nun freut euch* i *Evangelisk-luthersk Psalmebog for de dansktalende Menigheder i Slesvig* 1889 – den såkaldte Nordslesvigske salmebog, hvor den kom ind med 10 strofer og Grundtvigs begyndelse: »Frisk op, du Christenmenighed». Salmen er sat i afsnittet »Kirkens Tro» og er i den nordslesvigske salmebogs »Fortegnelse over Psalmer, som anbefales til Brug ved Høimessen» anført som evangeliesalme på »Søndag efter Juul». Her er prædiketeksten Luk 2,33–40 – den nyfødte Jesus' besøg i Jerusalem og møde med den gamle Simeon og profetinden Anna. I den nordslesvigske sal-

³ Christian Thodberg: *En glemt dimension i Grundtvigs salmer – bundetheden til dåbsritualet*. København 1969, s. 20–26.

⁴ Nikolaj Frederik Severin Grundtvig *SANG-VÆRK. Salmer og kristelige digte*. 2. oplag, Kbh 1982–84.

mebog har Luthers salme nærmest fungeret som en epifani-salme, der klart har forkyndt det, som evangelieberetningen endnu kun dunkelt antyder.

Blandt 19. århundredes danske salmekyndige var det ikke kun Grundtvig, der bearbejdede Luthers *Nun freut euch*. Også den litteraturinteresserede gårdmand Frederik Ludvig Mynster – brodersøn til Sjællands biskop – udgav i 1863 *Luthers Psalmer* – en fordanskning af alle Luthers salmer, som i flere tilfælde inspirerede salmebogsudgiverne i årene efter. Det gælder også denne salme, hvor Mynsters fordanskning kom til at præge ordvalg og formuleringer i de senere danske salmebøgers version af *Nun freut euch*.

Men så vidt kom det ikke med det samme. Roskilde Præstekonvent, der udgav *Psalmebog til Kirke- og Huus-Andagt* 1855, havde ikke fundet denne salme værd at investere i. Der blev først peget afgørende på den med *Salmebog for Kirke og Hjem – Et Forslag* 1888, hvor man med lån af Grundtvigs begyndelseslinje bragte en bearbejdet og forkortet version på 7 strofer af den gamle danske oversættelse. Salmen er nu anbragt som indledningssalme på 2. Pinsedag – hvor epistlen beretter om Peters prædiken på Pinsedagen, og evangeliet er Joh 3,16–21 om Guds kærlighed til verden gennem sin Søn. Salmen opfattes dermed som et præludium til hele denne dags homiletiske tematik. Indholdsmæssigt kan man notere, at dyd og gerning nu er ligestillet i str. 3:

Salmebog for Kirke og Hjem – Et Forslag. 1888, Nr. 375 (str. 3):

*Min Dyd og Gjerning hjalp mig ej,
Den Død at overvinde,
Den stærke Djævel sagde Nej,
Han lod sig ikke binde;
Jeg givet var i Fjendens Vold,
Han trued mig med Syndens Sold
Og Dom til evig Pine.*

Salmen følger Luthers tekst strofe for strofe til og med str. 7; men udelader den kateketiske slutning.

Men denne version kom først i brug med det officielle *Nyt Tillæg til Psalmebog for Kirke- og Hus-Andagt* 1890. Her står den som nr. 937 i afsnittet »Menneskets Fald og Guds Naadekald» – en overskrift, der har en undertone af Indre Missions forkyndelse. Teksten er den samme som i forslaget fra 1888.

1897–2002

Dermed var salmen tilbage i den officielle danske kirkesang. Og i den følgende kirkesalmebog: *Psalmebog for Kirke og Hjem* 1897 blev den optaget som nr. 325 – i afsnittet »Den Hellige almindelige Kirke» – og anbragt i underafsnittet »Mission» – lige før underafsnittet »Reformation» (sic!). Det er formodentlig begyndelseslinjen, der har givet associationer til denne brug af salmen; måske også ønsket om at hævde det konfessionelle præg i forhold til missionsmarkerne. Men i forhold til salmens indhold må denne opfattelse af salmens brugbarhed karakteriseres som overraskende.

Salmen er nu på 6 strofer, idet strofen med Guds befaling til Sønnen nu er udeladt – muligvis som en konsekvens af salmens placering som missions-salme – nu er det ikke længere Kristus, der skal fare ud og frelse de arme, men de gode lutherske missionærer.

Den næste officielle salmebog blev *Den Danske Salmebog* 1953 (Nr. 435). Den sammensmeltning af den sønderjyske og den kongerigske salmetradition, som denne salmebog var eksponent for, ses ikke at have påvirket denne salme. Ganske vist genoptog man den udeladte strofe, men præsenterede en version sammensat af Grundtvigs (str. 1) og teksten fra salmebogsforslaget 1888, dog med F.L. Mynsters tekst fra 1863 i det åbenbart vanskelige vers med Guds befaling til Sønnen. Salmen er også her anbragt i den omfattende hoveddel med salmer til 3. trosartikel, men nu under overskriften »Synd og Nåde» i afsnittet »Syndernes forladelse».

Salmens teologiske status i *Den Danske Salmebog* 1953 kommer måske mest tydeligt til udtryk i det salmevalgforslag, som afslutter salmedelen. Forslaget blev udarbejdet af to medlemmer af den kommission, der redigerede salmebogen – missionsmanden Anders Malling og grundtvigianeren Uffe Hansen. Hensigten med forslaget var først og fremmest at demonstrere, at alle salmerne i den nyredigerede salmebog kunne bruges i løbet af 2 kirkeår, det er derfor kun ganske få salmer, der er nævnt mere end en gang.

Men nr. 435, *Nu fryde sig hver kristen mand*, er – som den eneste af alle salmebogens 754 salmer – foreslået hele 4 gange!

1. Som salme før prædiken på 1. s. i Advent efter 2. tekstrække, hvor prædikeevangeliet er Jesus i Nazareths synagoge (Luk 4, 16–30). Salmen har da den funktion, forud for prædikenen, at udpege, hvori opfyldelsen

af Esajas-profetien i dagens evangelium består. Salmens frelseshistoriske perspektiv bliver dermed gjort gældende.

2. Som indledningssalme 1. s. i Fasten efter 1. tekstrække. Her er prædiketeksten Fristelsen i ørkenen (Matt 4,1–11). Her er det Jesu kamp og overvindelse af Djævelen, der er fælles for salmens og prædikeevangeliets tema. Igen præciserer og tolker salmen, forud for prædikenen, det universelle frelsesmotiv der ligger bag Jesu kamp og sejr.

3. Som salme efter prædikenen 2. Pinsedag, 1. tekstrække (Joh 3,16–21), hvor salmen bliver en selvstændig, dynamisk homili over prædikeevangeliets ord: *Gud sendte ikke sin Søn til verden for at dømme verden, men for at verden skal frelses ved ham.* (Joh 3,17). Salmen udfolder, hvorledes denne frelse kom i stand.

4. Som indledningssalme på 6. s. e. Trinitatis, 2. tekstrække. Prædikeevangeliet er beretningen om ordskiftet mellem den rige unge mand og Jesus (Matt 19,16–26), der slutter med disciplenes forfærdede spørgsmål: »Hvem kan så blive frelst?» og Jesu svar: »For mennesker er det umuligt, men for Gud er alting muligt.» Salmen intonerer den frelse, som alene er Guds mulighed for og med mennesker.

Salmevalgforslaget i *Den Danske Salmebog* 1953 afslører, at Luthersalmen *Nu fryde sig hver kristen mand* har haft en central status hos denne salmebogs redaktører, og at denne status teologisk er i overensstemmelse med Luthers oprindelige teologiske intentioner.

I den nyeste danske salmebog, *Den Danske Salmebog* 2002, er salmen (nr. 487) ført uforandret videre fra 1953-salmebogen. Også her er den placeret i afsnittet »Syndernes forladelse», og indleder her underafsnittet: »Guds kærlighed».

I denne salmebogs forslag til salmevalg ved kirkeårets gudstjenester optræder *Nu fryde sig hver kristen mand* atter 4 gange; men anderledes fordelt end i 1953. Salmevalgforslaget i 2002-salmebogen er udarbejdet af tidligere rektor for Pastoralseminariet i Århus, Gerhard Pedersen, og tidligere lærer i kateketik sammesteds, sognepræst Erik Ågård. Sammen har de udgivet en bog, hvori de uddyber salmebogens salmevalgsforslag⁵:

⁵ Gerhard Pedersen & Erik Ågård: *Salmer til kirkeåret. Forslag til salmevalg ved kirkeårets gudstjenester.* Den danske Præsteforening, Kbh. 2003.

1. Igen på 1. s. i Advent efter 2. tekstrække – men denne gang foreslået som salme efter prædiken, hvilket giver salmens forkyndelse en fremhævet status. Pedersen og Ågård henviser til »Jesu tiltrædelsesprædiken i Nazarets synagoge med godt budskab til fattige, fanger, blinde og undertrykte.«⁶ Forslaget af Luthers salme må således bero på en tolkning af salmen i denne kontekst. Salmen opfattes således som en kristologi.

2. Som alternativ salme efter prædiken på Mariæ Bebudelsesdag, 2. tekstrække, hvor prædikeevangeliet er Marias Magnificat (Luk 1,46–55). Salmen ses her som en perspektivering af de »store ting» Herren har gjort mod Maria⁷. Med andre ord er det salmens frelseshistoriske dimension, der er begrundelsen for valget af salmen i denne sammenhæng.

3. Salme efter prædiken på 4. s. e. Påske, efter 2. tekstrække. Evangeliet er Joh 8,28–36, en prædiken af Jesus, hvor forslaget af Luthers salme sættes i forbindelse med Jesu ord: »Hvis altså Sønnen får gjort jer frie, skal I være virkelig frie.«⁸. Salmen forkynder, at dette skete. Salmens klassiske teologiske forkyndelse opfattes her i en aktuel kontekst, nærmest som en formuleret befrielsesteologi.

4. Endelig er salmen foreslået som salme efter prædiken på 3. s. e. Trinitatis efter 1. tekstrække hvor prædikeevangeliet er Luk 15,1–10, lignelsen om det tabte får og den tabte drakme. Pedersen og Ågård sætter salmen i forbindelse med billedtalens konklusion, Jesusordet: *Således bliver der glæde hos Guds engle over én synder, som omvender sig.*⁹ Salmevalgsoforslaget har her fat i det oprindelige poenitentse-aspekt ved Luthers salme – den bodfærdige erkendelse af menneskets fortabthed og totale afhængighed af Guds frelse – og peger dermed på en teologisk adækvat brug af salmen, som ligger meget nær dens oprindelige sigte.

Den Danske Salmebog 2002 – Salmebogsafsnit: Troen på Gud Helligånd / Syndernes forladelse

6 Ibid. s. 15.

7 Ibid. s. 73.

8 Ibid. s. 97.

9 Ibid. s. 118.

- 487 *Nu fryde sig hver kristen mand
og springe højt af glæde!
Ja, lad os alle trindt om land
med liv og lyst nu kvæde!
For Gud, så god som han er stærk,
har gjort et herligt underværk,
betalt i dyre domme.*
- 2 *I Djævlens fængsel var jeg sat,
jeg var fordømt til døde,
min synd mig knugede dag og nat
med megen angst og møde;
jeg altid dybere sank ned,
der var ej vej til salighed,
i synden var jeg fangen.*
- 3 *Min dyd og gerning hjalp mig ej
den død at overvinde;
den stærke Djævel sagde nej,
han lod sig ikke binde;
jeg givet var i Fjendens vold,
han trued mig med syndens sold
og dom til evig pine.*
- 4 *Da ynked Gud i evighed
min jammer og elende,
han tænkte på barmhjertighed
og ville hjælp mig sende;
sit hjerte vendte han til mig
og kostede derpå faderlig
det kæreste, han havde.*
- 5 *Han talte til sin kære Søn:
Nu vil jeg mig forbarme;
drag ud, mit hjertes krone skøn,
vær frelser for den arme;
gå, hjælp ham ud af syndens nød,
og dræb for ham den bitre død,
og lad med dig ham leve!*
- 6 *Guds Søn sin Fader lydig var,
han kom til os på jorden,
født af en jomfru ren og klar,
han er min broder vorden;
så lønlig førte han sin magt,
bar alskens nød og liden pragt
for Djævelen at fange.*
- 7 *Nu siger han: Kom bid til mig,
tag evigt liv til gave!
Jeg led den bitre død for dig,
at du den arv skal have;
nu er jeg din, og du er min,
min bolig skal og være din,
os skal ej Fjenden skille.*
- Martin Luther 1523.
Claus Mortensen 1528.
N.F.S. Grundtvig 1837.
F.L. Mynster 1862. C.J. Brandt 1888.
Melodi: Johann Walter 1524.
Lasse Lunderskov 1977*

Afsluttende betragtninger

Det er formodentlig allerede fremgået, at denne salme mere end noget andet er et stykke folkelig reformationsteologi. Den berører selve kernepunkterne i den evangelisk-lutherske kristendomsforståelse, og formidler faktisk centrale træk af Luthers teologi. Dermed indtager den sin plads blandt Luthers øvrige salmer, som en del af det salmeprogram Luther formulerede i brevet til Spalatin 1523 i den hensigt at Guds ord skulle blive i folket også gennem sangen. Med Luthers salmer trådte kirkesangen i evangeliets tjeneste – i den lutherske salme er det ikke længere kirken, der synger til Gud, men menigheden, der synger Guds ord.

I flere af Luthers salmer er der indstøbt en teologisk erkendelsesproces. Den, der synger, er ikke den samme, når salmen er sunget til ende. I salmen *Nun freut euch* er det ganske tydeligt: Den, der synger denne salme føres i salmens løb ud af en negativ tilstand af defaitistisk fortabthedsfølelse og dødsmerket eksistens til en ny, dynamisk livsmulighed med Guds evighed som det livsbekræftende fortegn.

Men Luthers *Nun freut euch* var ikke en gendigtet bibeltekst hjemmehørende i kirkeårets lektionar, eller en temasalme knyttet til et sakramente eller en kirkelig handling. Den var en frit digtet menighedssang, som skulle indsynges selve reformationens teologiske hovedtanker i menigheden. Netop denne frihed blev denne salmes skæbne. Som salme skulle den fungere i den kirkelige brug, og blev derfor straks fra begyndelsen indplaceret i kirkeårets salmerække. – Så stærkt hang man endnu ved den katolske praksis, at bestræbelsen på at skaffe hver søn- og helligdag sine sange havde til resultat at man henviste salmen snart til aftensang, snart til søndagsgudstjeneste, snart som temasalme, ja endog som missionsalme. Alene i de danske salmebøger er denne Luthersalme blevet henvist til hele 8 forskellige søn-¹⁰ og helligdage, og faktisk 10 forskellige prædiketekster.

Den variation i teologisk opfattelse af salmen, som denne differentierede brug reflekterer, har gennem salmens reception koncentreret sig i indledningsstrofens kristelige signaleffekt. Ændringen fra det kollektive menighedsaspekt i originalsalmens »euch ... gmeyn» – over de danske reformationssalmebøger til 19. århundredes individuelle »hver kristen mand» har lagt salmen åben for en ganske forskelligartet vægtning af dens

indhold og tydning af dens tematik. Denne forskydning fra det kollektive til det individuelle har, på dansk grund, fundet sin nyeste ekspression i en nykomponeret melodi til netop denne salme. Det drejer sig om en melodi fra 1977 af komponisten Lasse Lunderskov, som med sin indbydende, nynnende karakter appellerer mere til den individuelle smag, end den trodsige, proklamatoriske reformatoriske originalmelodi. Også i det musikalske har denne Luthersalme distanceret sig fra den oprindelige intention, men den nye musikalske indfatning har – som tidligere tiders forskelligartede tekstopfattelser – givet moderne betingelser for salmens fortsatte og fremtidige brug.

Summary

This article shows that when reformer Martin Luther wrote hymns, the reason was not only that there was a need for evangelical church music to replace the Catholic worship service's liturgical hymns, antiphones and responsories, but also that the fundamental theology of the Reformation needed to be clearly expressed in the hymns of the worship service.

Luther's hymns express the Scriptures musically and poetically in the vernacular, making it possible for illiterate people to gain an understanding of the Bible's contents. The hymns also communicate Biblical interpretations melodically for use in services of worship as well as in the home. The hymns are therefore a valuable tool which enables congregations to preach the Gospel in accord with the Lutheran vision of the layman's calling.

In addition, Luther's hymns provide the fundamental principles of the Reformation in a condensed form – justification by faith, God's presence, and Christology – thus filling a major educational function.

During the reception of Luther's hymns in Danish their theological content has gradually been modified. As the number of hymns written by Luther is reduced for every new edition of the Danish Hymnal which is published, their dynamic theology becomes more an historical marker. Today – to a great extent – Luther's hymns represent a kind of »Reformation museum«, albeit a necessary one.